

У такому контексті ми можемо говорити про суб'єктність як феномен, який підтверджений ресурсами дії для досягнення власних цілей, що співвідноситься при цьому з вимогами і намірами інших учасників взаємодії.

Список літератури: 1. Бевзенко Л. Социальные интересы: объект и субъект исследования в контексте актуальной социокультурной ситуации / Л. Бевзенко // Социология: теория, методы, маркетинг. К. – 2011. – № 1. – с. 3; 2. Булгаков С. Философия хозяйства (мир как хозяйство) http://society.polbu.ru/bulgakov_economyphilo/ch27_i.html; 3. Иванов Д. В. К теории потоковых структур / Д. В. Иванов // Социс. – 2012. – № 4. – С. 8–16.; 4. Кастельс М. Информационная эпоха: экономика, общество и культура [Текст] / М. Кастельс / пер. с англ.; науч. ред. О. И. Шкаратан. – М. : ГУ ВШЭ, 2000. – 608 с.; 5. Котарбинский Т. Трактат о хорошей работе/ Т. Котарбинський // . – М.: «Економика», 1975. –271 с.; 6. Фуко М. Субъект и власть / М. Фуко. // Интеллектуалы и власть: Избранные политические статьи, выступления и интервью. Ч. 3., Пер. с франц. Б. М. Скуратова под общей ред. В. П. Большакова М.: Праксис, 2006. – С. 161 –191.

*Бобро М.С., Фінін Г.І.
м. Харків, Україна*

ФОРМУВАННЯ СОЦІАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ОСОБИСТОСТІ ЯК СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНА ПРОБЛЕМА

В умовах розбудови незалежної України, коли відбуваються радикальні перетворення у всіх сферах життя, перед сучасною загальноосвітньою школою постає завдання формування різнобічно та духовно розвиненої, активної особистості – громадянина, котрому притаманні передусім висока свідомість та відповідальність. Об'єктивна потреба у вихованні відповідальності, насамперед у шкільному віці зумовлюється підвищенням персональної відповідальності кожної конкретної людини за свій особистий внесок у процес суспільних перетворень.

Разом з тим, як свідчить соціально-педагогічна практика, в сучасних школярів часто знижується інтерес до навчання, виявляється тенденція до девіантної поведінки. Все це, природно, позбавляє їх можливості виявлення соціальної відповідальності, зокрема у старшому шкільному віці, коли виникає потреба у самоствердженні та професійному самовизначенні. Тим самим із загальноосвітньої школи в життя виходять молоді люди, котрі часто з надто великими складнощами здатні продовжувати навчання в освітньо-професійних закладах або долучатися до активної участі у про-

фесійно-трудо́вій діяльності в умовах народжуваного ринкового середовища.

Шляхи формування відповідальності учнів загальноосвітніх закладів та студентів вищої школи знайшли своє відображення й у педагогіці (А. Бойко, В. Горовенко, М. Левківський, А. Макаренко, Н. Огренич, В. Оржеховська, О. Сухомлинська та ін.). Проте, проблема соціальної відповідальності підлітків не була ще предметом спеціального педагогічного дослідження, зокрема, й щодо учнів школи.

Метою статті є висвітлення поглядів науковців і практиків вітчизняної педагогіки на розуміння сутності соціальної відповідальності особистості та шляхи її формування у дітей та молоді.

В українській педагогіці епохи Відродження (XVI–XVII ст.) достатня увага приділялася відповідальності як стрижневій якості майбутніх козаків. Зокрема, у козацьких школах молоді люди виховувались на демократичних засадах. Найвищими якостями при цьому вважались патріотизм, відповідальність за долю Батьківщини і готовність віддати за неї життя. Існувало побратимство. Юнаки, що браталися, клялися у вірності до кінця життя підтримувати один одного. Тобто, відбувався процес формування відповідальності не тільки за себе, а й за іншого. Важливо, що у системі виховання лицаря-козака саме на поєднання цих видів відповідальності спрямовувався сам процес підготовки. При цьому на етапі ініціації юнак мав виявити знання християнських чеснот, загальноосвітнього досвіду та досвіду життя нашого народу, а також вміння фізичної витривалості, спритності, сміливості, особливої сили волі для імітації майбутньої бойової мужності, героїзму та здатності до ствердження у бою, захисту не лише себе, а командира і товариша [3, с. 12].

У XVIII столітті український мислитель Г. Сковорода підкреслював, що успіх у діяльності людини залежить не лише від її здібностей (хоч немає нічого важливішого й кориснішого, вважав він, як пізнати себе, свої сильні і слабкі, позитивні і негативні якості), а й від ставлення до неї людини, від працьовитості, доброчесності, сумлінності, відповідальності та інших моральних якостей. З погляду педагога, кожна людина має займати певне місце в суспільстві не за багатством чи здатністю, а за «сродністю», тобто відповідно до своїх природних задатків, що виявляються і розвиваються в процесі діяльності [3, с. 33].

Сам процес формування відповідальності, за Г. Сковородою, пов'язаний з утвердженням її як звички особистості, оскільки «она не в знанні живет, а в деланії» [3, с. 34]. Загалом, за Сковородою, виконання особистістю громадського обов'язку можливе у служінні людям. Проте, для цього людина має не лише займатися спорідненою працею, а й щоденно працювати над своїм інтелектуальним зростанням, читаючи книги, і тим самим пізнаючи саму себе.

Один із засновників української національної виховної ідеї, С. Русова закликала нову школу «обгорнути» дитину ласкою, викликати усі її активні творчі сили, розвинути етичну й громадську свідомість, щоб вихованці зробились би, дійшовши зросту, добрими, корисними, а отже, і відповідальними громадянами своєї батьківщини [3, с. 50]. Її виховним ідеалом була всебічно розвинена особистість, яка зможе приносити якомога більше користі суспільству і забезпечить на цій основі повну соціальну гармонію, особисте щастя. На думку педагога, саме національне виховання, яке гармонійно вписується у життєдіяльність рідного народу, поступово формує у підростаючих поколіннях всі складники духовності, яка передається дітям від батьків, прадідів, збагачується в умовах сучасного буття націй.

Г. Ващенко у своїй книзі «Виховний ідеал» також розкриває проблему виховання ідеальної людини, українця, відповідального громадянина своєї країни з добре розвиненими моральними якостями, а саме волюву, відповідальну, духовно і фізично досконалу особистість. Головною метою життя такої людини є служіння Богу й Україні. Загалом, вищим мірилом відповідальної людини, за Ващенко, є щоденне, щомиттєве звіряння людиною своїх помислів, вчинків і дій з верховним божеством – християнським Богом. Саме такий не дозволяє людині «виходити» за межі християнських чеснотностей і, тим самим, є стратегічним мотивом у її життєдіяльності [3, с. 65].

Наше розуміння відповідальності як педагогічної категорії розширюється завдяки творчій спадщині А.С. Макаренка. Зокрема, він одним із перших розкриває відповідальність як соціальну якість, яка ґрунтується на відносинах відповідальної залежності, що характеризується її виявленням вихованцями у процесі навчання та позанавчальної діяльності.

У його працях ми зустрічаємося з такими поняттями, як «відповідальна залежність», «загальна відповідальність», «сувора відповідальність», «принцип відповідальності», «відповідальна людина», «переживання відповідальності», «почуття відповідальності перед колективом», тощо. Педагог підходив до аналізу відповідальності з різних сторін, розглядаючи її як почуття, як переживання і як властивості та характеристики суб'єкта діяльності, а також як функції органів управління та характеристики організованого колективу [2, С. 125–128].

Формування світогляду, відповідальності у юнацькому віці він бачив у правильному поєднанні того, що вчений називав близькою і далекою перспективами або розширенням тимчасової перспективи «вглибину» (охоплення більш далеких відрізків часу) і «в ширину» (включення свого особистого майбутнього у коло соціальних змін, які характеризують ставлення до суспільства загалом). Також

А. Макаренко вперше у радянській педагогіці зробив спробу розгляду всіх ланок соціальної відповідальності особистості.

При цьому вчений трактував відповідальність як головну якість особистості. «Це дуже важливо, – писав він, – набагато важливіше всього іншого... Почуття відповідальності службової, ділової, юридичної є поки що головною спонукою праці та ініціативи» [2, с. 126].

Розвиваючи ідеї А. Макаренка, В. Сухомлинський у своїй педагогічній системі розглядав відповідальність у тісному взаємозв'язку з громадянськістю та совістю. Він трактував її як особисту, персональну проблему. «Людина повинна відповідати передусім перед власною совістю. Така відповідальність характеризує здатність молодих людей самостійно формувати обов'язки, вимагати від себе їх виконання, здійснювати самооцінку та самоконтроль, допомагає значно розширити сферу втручання особистості у навколишній світ і стверджувати ідею особистої відповідальності за все створене нашим народом» [3, с. 167].

Незаперечним є те, що соціальна відповідальність формується у процесі діяльності. У Павлівській школі формування майбутнього відповідального громадянина досягалося за допомогою включення вихованців у різноманітні учнівські об'єднання. Кожен учень при цьому брав участь у благоустрої селища, деревонасадженнях, догляді за рослинами, акціях допомоги старшим, немічним. Саме завдяки цьому зміцнювалось почуття індивідуальної відповідальності дитини перед однолітками, іншими людьми.

Педагогічна система В. Сухомлинського передбачала формування з раннього віку здатності до співпереживання, чутливості до чужого болю, милосердя і доброти щодо однолітків, молодших, старших, а також активну допомогу і підтримку слабкішим.

Проте, розвиток відповідальності учнів, за Сухомлинським, успішно формується за умови поєднання виховання з самовихованням, яке є досить актуальним у юнацькому віці. Тому він зазначає, що виховна сила колективу, цілюща сила праці – це азбучні істини виховання, але вони не піднімаються вище за азбуку, якщо немає внутрішньої індивідуальної духовної діяльності, в якій формуються ідеали.

Отже, за Сухомлинським, відповідальність особистості трансформується у духовній сфері людини. Очевидно, без утвердження духовності сформувати відповідальність у дітей та юнацтва надто складно. Саме перша дозволяє зміцнювати почуття відповідальності, забезпечуючи тим самим її дієвість та розвиток.

А. Бойко розкриває питання формування самоконтролю у спільній трудовій діяльності. За таких умов для дитини набуває особистісно значущого смислу вчинок, що відповідає нормам життя у колективі, мотивом, що спонукає дитину до самоконтролю стає уявленням про себе, як

члена невеликого колективу, а також про особливу діяльність, спрямовану на оцінку виконання свого завдання і усунення недоліків з тим, щоб виправдати довіру партнерів, разом з якими вона прагне отримати спільний, якісний результат [1, С. 26–29].

М. Левківський розглядає відповідальність як інтегральне особистісне новоутворення підліткового та юнацького віку. Саме завдяки інтеріоризації (присвоєнню) відповідальність стає визначальним регулятором життєдіяльності особистості. При цьому він виділяє чотири групи відповідальності особистості і класифікує їх як за формою виявлення, так і за змістом. За формою виявлення він поділяє відповідальність школярів на зовнішню та виконавську, а за змістом – на відповідальність за себе та за інших. Загалом, регулятивні механізми відповідальності за інших є похідними від відповідальності за себе [4, С. 35–37].

Виходячи з вищевказаного ретроспективного аналізу, слід визначити, що проблема відповідальності зростаючої особистості, хоча й поставлена у педагогічній науці давно, проте інтенсивного розкриття зазнала протягом ХХ століття. Але до найточнішого її розуміння підійшов великий гуманіст В. Сухомлинський. Саме включення обов'язку особистості, її відповідальності до складу духовності та виявлення такої важливої детермінанти для регуляції дій і вчинків школяра, як совісність (сумління) і є значним внеском до педагогічної скарбниці і доповнює наше розуміння природи та механізмів розвитку соціальної відповідальності, зокрема підлітків.

Список літератури: 1. Бойко А.М. Від педагогічної теорії до масової шкільної практики / А. М. Бойко – Полтава, 2003. – 93 с. 2. Хрестоматія по истории социальной педагогики и воспитания: учеб. пособие для студентов вузов / под ред. С.А. Мережкина. – Нижний Новгород: Нижегород. гос. пед. ун-т, 2001. – 259 с. 3. Хрестоматія з української класичної педагогіки: К. Ушинський, С. Русова, А. Макаренко, Г. Ващенко, В. Сухомлинський: навч. посіб. / уклад.: В.П. Кравець, О.І. Мешко. – К.: Грамота, 2008. – 768 с. 4. Лемківський М. В. Формування відповідального ставлення до праці в школярів / М.В. Левківський – К: Педагогічна думка, 1996. – 216 с.

*Голованов Б.Д.
г. Харьков, Украина*

ЛЮСТРАЦИЯ КАК ФОРМА СОЦИАЛЬНО-ПОЛИТИЧЕСКОЙ ОТВЕТСТВЕННОСТИ

О люстрации в Украине говорят со времени провозглашения независимости. В 90-е годы содержание этой болезненной процедуры видели в отстранении от власти проигравших холодную войну коммунистов, но поскольку и первый президент Украины и подавляющее большинство членов Верховной Рады были бывшими коммунистами-номенклатурщиками, то идея люстрации не вызывала энтузиазма у украинского политического бомонда. И вот спустя двадцать три года люстрационный проект пробил себе дорогу в законодательное поле Украины.

Однако, проведя через Верховную Раду закон «Об очищении власти», активисты Майдана обнаружили, что большая часть бывшей коммунистической номенклатуры и представителей советских спецслужб по причинам преклонного возраста находятся в стороне от рычагов государственного управления. Украинская люстрация, которая задумывалась как борьба с наследием советского режима, к 2014 году потеряла свои четкие идейные ориентиры и потребовала нового морального самоопределения.

По традиции взоры украинских реформаторов обратились к Западу в надежде что-нибудь почерпнуть из его люстрационного опыта. Президент постмайданной Украины П. Порошенко в беседе с известным финансистом-реформатором Дж. Соросом согласился, что люстрация, начавшаяся в соответствии с новым законом, является неполной и не вполне правильной. Вопрос люстрации не обдумали как следует и теперь необходимо исправлять начатое [1]. Важнейшая проблема люстрации заключается в том, чтобы вписать ее в правовое поле. Юристы обнаруживают противоречие в предполагаемом процессе государственного очищения: он, с одной стороны, должен протекать в соответствии с законом, не нарушая конституционных норм, но он, с другой стороны, уже вышел за рамки Конституции. Дж. Сорос полагает и Президент согласен, что в этой ситуации надо не ограничивать люстрацию рамками Конституции, а саму Конституцию подвергнуть «люстрации» [1]. Что же может означать люстрация при отсутствии первоначального объекта люстрации?

Посмотрим, что представляет собой политический режим современной Украины. Как полагают сторонники наиболее распространенной точки зрения, ссылающиеся на западные исследования, украинский политический режим можно определить как патримониальным, то есть опирающимся на формы традиционного господства [2; 3]. Такой подход к определению политического режима в Украины ведет свои истоки от классической классификации М. Вебера форм политического господства.

Под термином «патримониализм» (от лат. «patrimonium» – наследственное, родовое имущество) М. Вебер понимал одну из форм традиционного господства, прежде всего экономического, возникающую на основе предоставления слугам определенных прав по распоря-

жению имуществом хозяина.[4] Государственная власть в этом случае мыслится как продолжения прав собственника. В пространстве современного государства продолжает существовать сфера политических отношений, регулируемая патриархально-геронтократической традицией, в которой рационально-правовые формы контроля играют второстепенную роль. В логике сохранения патримониализма следует понимать бурную законотворческую деятельность режима В. Януковича. Однако, попытки внедрения правовых норм в сферу теневой экономики воспринимались правящим классом как досадная помеха нормальной устоявшейся жизни. Несмотря на постоянную правовую риторику официальных реформаторов, политическая элита упрямо ориентировалась на внеправовые формы регуляции политических отношений и подтверждение своим взглядам находила в том, что сам президент, заявляя о приверженности праву, постоянно инициировал процесс формирования новых, подконтрольных ему финансово-олигархических кланов.

Нельзя, конечно, винить только В. Януковича в создании кланово-олигархического режима. Этот режим сформировался при Л. Кучме и благополучно существовал при В. Ющенко, однако, при В. Януковиче дефекты этого режима стали очевидны не только народу, но западным кураторам украинской демократии. Неофициальные структуры, сплоченные на патримониальной основе, после Майдана 2014 были объявлены главным препятствием демократических трансформаций на Украине. Как показал опыт 23 лет украинской независимости, патримониальные формы господства могут успешно воспроизводиться под прикрытием европейского выбора и приверженности демократии. Преемственность патримониальным способам консолидации политической власти обеспечивалась консервативностью процесса социализации, которая во многом основывалась на традиционных ценностях. Политические институты и правовые регулятивы, заимствованные из политической практики европейских государств, наполнялись социально-психологическим и культурным содержанием, перетолковывавшим демократические смыслы в угоду кланово-олигархическому отношениям.

Бесплодность политического правления Ющенко, показали слабые стороны политического проекта Независимая Украина. Без исправления выявленных ошибок невозможно было рассчитывать на продолжение этого проекта и удовлетворительное существование украинского государства. Именно процедура люстрации должна была послужить импульсом для начала кардинальной реформации постсоветского общества и локализации патримониального влияния на деятельность государственного аппарата.

Если обратиться к академическим источникам, описывающим процессы люстрации то можно обнаружить следующую информацию.

Люстра́ция (от лат. *Lustratio* – обряд очищения младенца посредством жертвоприношений в античности).

Люстр – в римских колониях представлял собой очистительный обряд, совершавшийся цензором после описи, имён владельцев недвижимостью, перепись населения, подсчёт финансового дохода в казну государства на основе налогов.

Как мы видим в содержании термина присутствуют два значения, одно связано с духовно-религиозной деятельностью, другое указывает на вполне земную, фискально-экономическую основу. Украинская действительность выпячивает имущественный, экономический аспект и задвигает в тень аспекты, связанные с религиозно-нравственной деятельностью. Представителям рухнувшего политического режима публично предъявляют не столько политико-идеологические претензии, сколько указывают на их коррупционную деятельность, на преступную жадность руководителей, стоявших во главе государства. Общественные активисты, продвигающие идею люстрации, требуют отстранения от власти прежде всего тех, кто занимался непосредственно коррупцией или участвовал в легитимации коррупционного режима. Характеристика режима В. Януковича как криминально-олигархического снимает с него обвинения идеологического характера, поскольку не имеет смысла предъявлять их тому, кто никакой идеологии не имеет, кроме инстинкта безудержного обогащения. В украинских СМИ продвигается идея, что под видом люстрации происходит смена поколений олигархов. Поскольку советское наследие полностью доедено встает вопрос, как развиваться украинскому криминальному капитализму дальше? Новая поросль олигархической элиты рассчитывает с помощью люстрации отстранить старых олигархов от рычагов государственной власти и затем произвести силовой передел собственности.

Новая-старая оппозиция, указывает на возможные негативные последствия люстрационной кампании, полагая, что сама процедура заимствована из опыта католической инквизиции. Перенесенная на украинскую почву инквизиционная практика может породить лавину неожиданных негативных последствий. Люстрационная кампания может серьезно навредить психологическому здоровью общества и ввергнуть страну в хаос войны всех против всех. Легко заметить, что в процедуре люстрации значительное место имеет добровольное самообличение, признание себя виновным и дальнейшее раскаивание. Предложено всем желающим поступить на госслужбу и кандидатам на парламентских выборах, преждедлужившим прежнему режиму и сотрудничавшим с его спецслужбами, публично покаяться и получить прощение. Таким обра-

зом, люстрационные комитеты берут на себя роль исповедников, отпускающих грехи в соответствии с «божественной волей».

Несомненно, что люстрация – это изобретение европейской культуры, опиравшейся на практику «религиозной полиции». Прототипы такой полиции мы находим еще в древней Палестине. Иудейский закон, следуя предписаниям Второзакония, назначал смертную казнь за ересь и богохульство. Император Константин Великий и Феодосий Первый, одержимые идеей цезарепапизма, приравнивали ересь к такому преступлению, как измена. Юридически независимая, параллельная гражданскому правосудию средневековая инквизиция была церковным институтом, и ее служители зависели только от папы.

Католические теологи попытались сформулировать определенный канон люстрационных обвинений. Еретиком считался тот, кто продолжал пропагандировать свои взгляды или свою религиозную практику, невзирая на неоднократные увещания и вразумления со стороны священнослужителей, указывавших этому человеку на то, что его убеждения или практика являются ошибочными и противоречат учению, принятому церковью.

Церковь могла провозгласить кого-то еретиком лишь в том случае, если она, со своей стороны, обеспечивала выполнение ряда условий.

Во-первых, церковь должна была располагать ясно сформулированным учением, касающимся спорного вопроса. Во-вторых, она должна была, при посредстве своих служителей, довести это положительное учение до сведения подозреваемого в ереси, чтобы указать ему на его заблуждения и исправить его взгляды. И, в-третьих, церковь должна была доказать, что подозреваемый пропагандировал свои ошибочные воззрения словом или делом и мог увлечь других людей на путь заблуждения. Однако на практике перечисленные условия далеко не всегда соблюдались церковью [6].

Легко увидеть, что двигали реальной люстрацией не только благие намерения и высокие помыслы, в механизмах, запускавших процесс были задействованы не самые лучшие стороны человеческой природы. В средние века люди прибегали к услугам инквизиционной машины для того, чтобы свести старые счеты, отомстить соседям или родственникам, устранить конкурентов в бизнесе или коммерции. Всякий мог донести на всякого, не заботясь о доказательствах, а бремя судебных разбирательств ложилось на плечи обвиненного. Люди начинали все больше бояться своих соседей, коллег по профессии или конкурентов, любого, с кем у них могла быть вражда или размолвка, любого, с кем они могли не сходиться во взглядах или мнениях. Чтобы опередить обвинение со стороны других, люди нередко делали ложный донос на самих себя.

Подчас целые группы могли сообща доносить на себя, заразившись атмосферой паранойи и страха перед всевластием инквизиции.

Таким образом, запуская процесс люстрации, политическая элита Украины обретает обоюдоострое оружие, которое в одинаковой мере может служить как средством очищения власти от метастаз коррупции и нравственного разложения, так и средством сведения политических счетов, перераспределения собственности и просто удовлетворения элементарной зависти. Только практика покажет, насколько люстрация может стать эффективным дополнением общедемократическим процедурам построения государства и гражданского общества.

Список литературы: 1. Сорос: Порошенко согласен, что люстрацию не продумали [Электронный ресурс]/Сорос Режим доступа: <http://informbest.ru/103960-soros-poroshenko-soglasen-chto-lyustraciyu-ne-produmali.html>. 2. Чайко И.В. Проблемы исследования режимных трансформаций, или неопатримониальная альтернатива транзитологии [Электронный ресурс] / Чайко И.В. Режим доступа: <http://politconcept.sfedu.ru/2013.1/10.pdf>. 3. Фисун А.А. К переосмыслению постсоветской политики: неопатримониальная интерпретация [Электронный ресурс] / Фисун А.А. Режим доступа: <http://politconcept.sfedu.ru/2010.4/10.pdf>. 4. Вебер М. Традиционное господство // Прогнозис. 2007. № 2. С. 150–165; 5. Люстрация – это атрибут средневековья [Электронный ресурс]/ Люстрация Режим доступа: <http://most-dnegr.info/news/politics/105527.htm>. 6. Судебный процесс инквизиции [Электронный ресурс] / Судебный.. Режим доступа: <http://www.historicus.ru/801>.

*Журавлева Л.И., Балабанова Г.Г.
г. Белгород, Россия*

ПРИОРИТЕТНЫЕ НАПРАВЛЕНИЯ СОЦИАЛЬНОЙ ОТВЕТСТВЕННОСТИ БИЗНЕСА: ПОВЫШЕНИЕ ПРОИЗВОДИТЕЛЬНОСТИ ТРУДА

Бизнес-сообщество начала XXI в. от бизнес-сообщества XX в. отличается тем, что оно уже не просто поставщик товаров и услуг, не только элемент социально-экономической системы, ответственный за формирование и развитие конкурентной экономики, а элемент, ответственный за развитие общества в целом.

Бытуют различные мнения относительно мотивов участия бизнеса в жизни общества. Одни видят их в увеличении прибыли акционеров, вторые – во вкладе фирмы в повышение уровня жизни в обществе, тре-